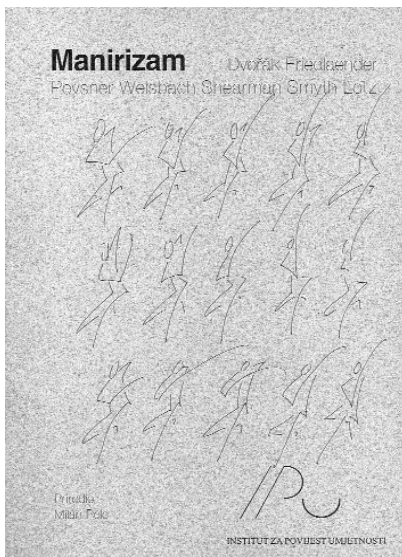

pitanja manirizma

Manirizam

PRIREDIO: MILAN PELC

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 2000.

► Zbornik teorijskih tekstova o manirizmu šesta je knjiga Male biblioteke IPU posvećene teoriji umjetnosti¹ koju uređuje Milan Pelc. Sadržaj, oprema i ritam izlaženja knjiga te izdavač ove neprofitabilne edicije, a više od svih njezin pokretač, zaslužuju na samom početku pohvalu. Od osamdesetih godina Milan Pelc prijevodima sustavno predstavlja antologijske teorijske tekstove pisane na njemačkom jeziku, a komentarima i raspravama profilirao se kao aktivni promotor teorije umjetnosti; od akademske godine 2000./2001. predaje teoriju umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Posrijedi je očito individualan, institucionalno podržan profesionalni projekt koji je artikulacijom, ciljem i odazivom zadobio kulturnu relevanciju.

Manirizmom kao posljednjim etabliranim stilom osovluje se dvadesetih godina upravo proteklog stoljeća veličanstvena konstrukcija univerzalne povijesti umjetnosti,

najvećeg projekta mlade znanstvene discipline. Sâm manirizam otada doživljava "gargantuovski razvoj" (F. Baumgart, 1963.) - ne samo kao velik sveeuropski, raskošno fasetiran stil kojem se za volju postupno minimaliziraju i visoka renesansa i barok, nego i kao univerzalni duhovno-kreativni ljudski potencijal što se tijekom civilizacije ciklički izražava protiv dosegnute norme snažnom ekspresijom, subjektivnošću, inovativnošću, gotovo revolucijom. Pelc oprezno u uvodu upozorava na inflaturnu tendenciju u distribuciji i interpretaciji pojma manirizma poslije dvadesetih godina, od znanosti do feljtonistike, i ograničava se na njegovo razmatranje kao povijesnoumjetničke kategorije, prije svega izborom tekstova iz dvaju razdoblja njezine povijesne egzistencije: iz dvadesetih godina, kada se manirizam teorijski uspostavlja kao stil i šezdesetih, kada se poslije njegova svjetskog trijumfa javlja potreba vrijednosne revizije i znanstvenog propitivanja na drukčijim, recentnim postulatima povijesti umjetnosti.

Intronizaciju manirizma predstavlja znameniti esej Maxa Dvořáka *O El Grecu i manirizmu*, predavanje iz 1920. posthumno je objavljeno prvi put 1922., potom 1924. u knjizi sabranih radova kojoj su priređivači Johannes Wilde i Karl M. Swoboda u duhu Dvořákovog poimanja cilja i smisla vlastite discipline dali naslov *Povijest umjetnosti kao povijest duha*. U stvari, taj briljantni ekspresionistički literarni tekst nije kronološki prva konzistentna moderna teorijska afirmacija manirizma, iako je upravo on od 1924. postao presudnim za recepciju i daljnju razradu tog stilskog pojma. Kao duhovnopovijesni fenomen u epohi protureformacije već ga je 1908. uočio Alois Riegl (*Die Entstehung der Barockkunst in Rom*), no u onom negativnom smislu, kao znak deformacije i propadanja renesansnog klasičnog ideala, kako su ga prethodno ocjenjivali i Jakob Burckhardt (*Cicerone*, 1855.) i Heinrich Wölfflin (*Renaissance und Barock*, 1888.). No još 1914. Walter Friedlaender u svojem

habilitacijskom predavanju u Freiburgu prvi odrešito pozitivno interpretira manirizam kao inovativni stil koji nije izdanak renesanse, koji posjeduje vlastita obilježja, te ih određuje nizom formalnih kategorija ne utemeljujući ih duhovno ili kulturnopovijesno. Od njega potječu sintagme "antiklasični stil" i "antiklasična revolucija", što ih danas neki autori parafraziraju kao "postklasična umjetnost". To predavanje, doradeno do 1925. proširenjem interesa za nizozemske maniriste (*Die Antwerpener Manieristen von 1520.*, 1915.), poglavito pak u komunikaciji s tekstovima drugih autora objavljenima u međuvremenu, tako i Dvořákovim tekstom, objavljeno je u zborniku u sekvenci s prinosima njemačkih autora (Beč, Berlin) afirmaciji manirizma. Usputno navođenje samo najvažnijih publikacija toga desetljeća želi tek upozoriti na etape tog nimalo jednosmjernog procesa što ga određuju, kao prvo poimanje povijesti umjetnosti kao povijesti stilova i drugo, kao povijesti duha ili svjetonazora - oba usmjerena više generalizaciji, stoga i idealizaciji nego singularnosti individuumu ili pojedinačnog djela. Uz te sugestivne, zacijske i autoritativne interpretacije, sustavno se javljaju i specijalističke studije sužene, no realistične vizure. Na pragu dvadesetih manirizmom se počinje baviti Werner Weisbach (*Der Manierismus*, 1919.; *Der Barock als Kunst der Gegenreformation*, 1921.); iz 1921. potječe i prva studija o Parmigianinu Lili Fröhlich-Bum, Dvořákové učenice; iz 1923. studija Hansa Kauffmanna o manirizmu u Nizozemskoj i školi iz Fontainebleaua; iz 1924. najvažnija teorijska studija dvadesetih "*Idea*". *Ein Beitrag zur Begriffstheorie der älteren Kunsttheorie* Erwina Panofskoga, i iste godine prvi pokušaj sinteze o manirizmu Margarete Hoerner u znamenitom časopisu *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, koji poslije podjednako afirmira hermeneutički i fenomenološki pristup. Tim interpretacijama kojima se manirizam europeizira, univerzalizira i obogaćuje novim imenima i djelima, snaže se Friedlaenderova i Pevsnerova valorizacija iz 1925., iz

kojih već stoji više ili manje poznat rad. Nikolaus Pevsner afirmira manirizam kritikom Weisbachove knjige iz 1921. - ponajprije kritikom određenja protureformacije ("kršćanske obnove") kao jedinstvene duhovne epohe od 1520. do 1620. kojoj se kao umjetnički izraz pripisuje barok, potpuno zanemarujući razdoblje "prijelaza" od 1520. do 1590. Ispravljajući i periodizaciju i artikulaciju protureformacije koju Weisbach razvija i oslonom na recentne historiografske studije, Pevsner utvrđuje manirizam kao autentični stil protureformacije, zahtijeva odvajanje manirizma od baroka, odbacuje oznake "kasna renesansa" i "rani barok", predlaže novu definiciju baroka i osporava Weisbachove temeljne kategorije za barok kao umjetnost protureformacije. Tek 1928. Weisbach odgovara Pevsneru, no istodobno i Benedettu Croceu obranom svoje teze o baroku kao umjetnosti protureformacije i apsolutizma (svjetovnog i crkvenog) koji se proteže duboko u 17. stoljeće. Razotkriva Croceov estetski apsolutizam i idealizaciju renesanse, a također i Dvořákov ekspresionizam i osvjedočenu sklonost za "srebrna", neklasična, spiritualna razdoblja. Uistinu, tada su već poznati svi fragmenti velikog Dvořákovog projekta "povijesti umjetnosti kao povijesti duha", zasnovane upravo na "maniristima" (Tintoretto, El Greco, Bruegel). Tri teksta prezentirana u zborniku, objavljena 1925. i 1928. u istom časopisu ilustriraju žestinu angažmana i polemike oko manirizma u jeku njegove konačne afirmacije, ponovnog propitivanja i baroka i visoke renesanse, a također izlažu i oruđa i ciljeve povijesti umjetnosti tog doba. Do šezdesetih godina iz kojih potječu ostala tri teksta, dva iz angloameričkog miljea, manirizam se stabilizira kao tema ponajprije u Italiji i Nizozemskoj, a potom i drugdje. Amsterdamskom izložbom *De triomf van het manierisme, de europese stijl van Michelangelo tot El Greco* iz 1955. manirizam se definitivno potvrđuje kao veliki univerzalni stil, ali i kao pokret. Godine 1957. izlazi razvikana, poticajna i osporavana studija G. R. Hockea *Svijet kao labirint. Manira i manija u europskoj umjet-*

nosti od 1520. do 1650. i u suvremenosti (u hrvatskom prijevodu Nadežde Čačinović-Puhovski tek 1991.), godine 1959. druga Hockeova knjiga *Manierismus in der Literatur. Sprach-Alchimie und esoterische Kombinationskunst* posvećena je književnosti. Obje knjige odlučno doprinose globalizaciji fenomena iščitana iz ukupne povijesti kulture, ali i pojavi skepse i početku rastakanja fantastične konstrukcije. Još 1960. manirizam je glavna tema internacionalnog simpozija u Rimu *Manierismo, Barocco, Rococò, concetti e termini*, potom 1961. kongresa povjesničara umjetnosti u New Yorku, čiji se referati objavljuju 1963. Sintezni prikaz manirizma utemeljen na tom međunarodnom dijalogu i velikim prezentacijama objavljuje 1962. Franzsepp Würtenberger pod naslovom *Manirizam. Europski stil šesnaestog stoljeća*, preuzimajući izravno podnaslov amsterdamske izložbe. Već 1963. u poznatoj DuMontovoj ediciji *Kunstgeschichte Deutung Dokumente*, Fritz Baumgart knjigom *Renesansa i umjetnost manirizma* radikalno poziva na propitivanje cjeline umjetnosti "visoke renesanse" - kompleksnog stila, kaže, jednostrano protumačenog kao klasičnog, što je izazvalo stilsko određenje različitih tzv. neklasičnih tendencija nekonzistentnim pojmom manirizma; riječju - na reviziju pojmova *visoka renesansa* i *manirizam* ili još kraće: naslijedenog poimanja stila uopće. Takav eksplicitni radikalizam u duhu je vremena - skorašnjeg rasapa projekta moderne, najave dugotrajnih potresa, ali ujedno i određeni prijedlog njihova prevladavanja na razini jedne visoko razvijene discipline. U tom smislu svjedočanstvo je i puta kojim je ona udarila već tada: koncentracija na izvore, ponovno čitanje povijesnih dokumenata, ponovna analiza pojedinačnog djela, umjetnika, opusa; riječju, putem egzaktnosti, točnosti, dezideologizacije. Posljednja tri teksta zbornika svjedoče o tim tendencijama već šezdesetih godina, koje su se kasnije razvijale sve više. Tako John Shearman analizira semantičko određenje manirizma ponajprije iz renesansnog pojma *maniera* iz koje on poniče te utvrđuje kako u visokoj

renesansi *maniera* nije obilježavala protureakciju ili osporavanje, nego sastavnu struju u umjetnosti 16. stoljeća. Time omogućuje točniju interpretaciju povijesti njegove izvedenice, manirizma, u razdobljima njegove vrjednosne negacije, ali i afirmacije. I C.H. Smyth ide sličnim putem, povezuje ga s poticajem helenističke skulpture i rimskog reljefa 2. i 3. st., te manirizam određuje kao "modernizaciju antike" koja oslobađa otkrivanje, variranje, raznolikost i subjektivnost. Drugim riječima, i jedan i drugi pristup ispunjuju baštinstven stilski okvir bogatstvom konotacija koje ga ideološki razmiču i rasterećuju. U pogledu na stilske mijene tu se prešutno, ali konačno, odbacuju rigidne pojmovne sheme i konstrukcije o cikličkim borbama opreka, a povijest proniče u susljednosti različitoga i mnoštvenosti.

Ako se ovoj suvislo zamišljenoj knjizi može išta prigovoriti, to je nedostatna bibliografija. Iako joj cilj nije "opširan prikaz literature o manirizmu" nego predstavljanje nekih akcenata u nastanku stilskog pojma manirizma, iako upućuje na opsežnu bibliografiju iz knjiga Ester Nyholm iz 1977. i 1982., bilo bi susretljivo nešto opširnijom bibliografijom, osobito onom iz "borbenog" prvog razdoblja, pomoći boljem snalaženju onima kojima je ovaj zbornik prvenstveno namijenjen, a to su studenti.

→ Snješka Knežević

▼
¹ Dosada su objavljene knjige: *Ideal, forma, simbol. Povijesnoumjetničke teorije Winckelmanna, Wölfflina i Warburga*, 1995.; *Aby Warburg. Ritual zmije. Geneza ikonologije*, 1996.; *Slika i riječ. Uvod u povijesnoumjetničku hermeneutiku*, 1997.; *Heinrich Wölfflin, Temeljni pojmovi povijesti umjetnosti*, 1998.; *Duh apstrakcije (Wilhelm Worringer, Vasilij Kandinski)*, 1999.